

Відгук
офіційного опонента
на дисертацію *Павлеги О.С.*
«СОЦІОЛОГІЧНА МЕТОДОЛОГІЯ У СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ»
на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук
за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціологічні теорії

Ступінь актуальності обраної теми. Питання підвищення ефективності соціальної політики є досить важливим для будь-яких країн в сучасному світі, а для України воно набуває особливої актуальності через незавершеність транзиту свого розвитку та активного впливу зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих чинників.

Взагалі соціальна політика є певним чином фундуєчим засобом забезпечення стабільності суспільства, але в сучасних умовах вона стає точкою дискусій з точки зору подвійності стандартів (національних та міжнародних), необхідності конвертувати економічний, культурний, соціальний капітал країни у нові формати та практики, знаходити підходи до вирішення нових проблемних зон тощо.

За таких умов важливим постає як збереження балансу між існуючими нормами, стандартами та новітніми тенденціями розвитку соціальної сфери, так і пошук інноваційних підходів до формування та регулювання соціальної політики.

Відповідно, рішення такого коло завдань потребує оновлення методології формування та реалізації соціальної політики, яка б базувалася на актуальному знанні щодо динамічних змін у соціальних практиках та оцінках населення, їхніх уподобань та потреб, можливостей та обмежень, не пов'язаних лише зі статистичними показниками. Вочевидь, методологія

формування соціальної політики має стати більш гнучкою, зберігаючи при цьому прозорість та чіткість застосування до всіх категорій населення. Тому тема, обрана для дисертаційного дослідження є актуальною та затребуваною як у теоретичній, так і у практичній площині.

Дисертація виконана в рамках наукової теми «Тенденції змін соціальних зв'язків і соціальних відносин в сучасному суспільстві» (номер державної реєстрації 0113U002695) (2013-2017 рр.), що розробляється кафедрою соціології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Оцінка змісту дисертації. Робота з текстом дисертації дозволяє стверджувати, що дисертація має чітку структуру: складається із трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Структура відповідає меті і завданням дослідження та дозволяє логічно й послідовно висвітлити питання щодо об'єкта (державна соціальна політика) і предмета дослідження (досвід та особливості використання соціологічної методології у соціальній політиці в Україні).

Аналіз роботи показав, що автор реалізує кілька основних ідей у роботі, які дозволяють йому досягати цілей дослідження. Перш за все, це ідея системності. Ця ідея застосовується у роботі до різних соціальних об'єктів, процесів, підходів, що надає їй особливої методологічної значущості. Так, ця ідея застосована, перш за все, до соціальної політики («сукупність заходів, що сфокусовані на захисті економічних, культурних, громадянських і соціальних прав людини, які закріплені в Міжнародних актах і конституціях держав, які дають можливість для розвитку соціального потенціалу особистості («людського капіталу»), соціальної безпеки, її соціального захисту – що і є якістю життя» (с. 65-66)), розгляду її компонентів (підрозділи 1.2, 2.1). Поряд з цим, авторка дисертації розглядає соціальну політику як підсистему державної політики, що дозволяє перемістити її аналіз у більш широкий контекст – соціальних відносин, соціальної взаємодії.

У такому ракурсі авторці вдається продемонструвати зв'язок соціальної політики з розвитком соціальної структури суспільства та здійснити її теоретичний аналіз (наприклад, с. 67-68), довести значущість отримання системного, цілісного уявлення про соціальну структуру як сукупність рівноправних, але диференційованих за різними ознаками груп (с. 68-70) задля формування соціальної політики тощо.

Авторка у роботі намагається продемонструвати, що соціальна політика підвищить свою ефективність, якщо враховуватиме найновітніші тенденції соціального розвитку та соціальних змін (с. 72), які вона на основі теоретичного аналізу їхньої сутності пропонує розглядати крізь призму соціальних відносини і динамічних трансформацій соціальних структур. У цьому аспекті цікавим постає окреслення розбіжностей між поняттями «соціальні зміни» та «соціальний розвиток» (с. 73-75), розгляд сутності соціальних механізмів (с. 73), увага до соціальних процесів, їх теоретико-методологічний аналіз (с. 79-81), акцентування уваги на соціальних інноваціях (с. 80-90) тощо.

Зазначимо, що питання щодо соціальних інновацій представлене у роботі як неоднозначне у переломленні до соціальної політики. Авторка підкреслює, що «соціальна система прагне до досягнення стабільності та інтегрованості соціальних складових. Загроза стабільності може призвести до руйнування системи, або може викликати соціальну аномію. Тому так важливо шукати баланс між змінами та їх потенційним впливом на стан соціальної системи» (с. 82).

У цілому, завдяки першому акценту дисертаційної роботи в ній закладається методологічна основа, яка обґрунтовує необхідність використання теоретичних соціологічних конструктів з точки зору системного сприйняття соціуму та відповідного їх врахування при конструюванні соціальної політики.

Другий акцент – це власне узагальнений образ бажаної мети соціальної політики - соціальна держава, яка, за твердженням автора дисертації, «сприяє досягненню соціальної справедливості в суспільстві; зменшенню соціальної нерівності; підвищенню рівня зайнятості або наданню альтернативного джерела доходів; збереження миру і злагоди в суспільстві; формуванню сприятливого життєвого середовища для людей» (с. 17). Аргументуючи власну позицію в цьому аспекті, авторка здійснює аналіз теоретичних та історичних передумов для цього, зауважує, що, відповідно до Конституції, Україну проголошено «правовою та соціальною державою», а також доходить висновку, що вирішення цієї проблеми пов'язано з обізнаністю щодо законів функціонування соціальної сфери (с. 138).

Важливим атрибутом суспільства, для якого має розроблятися та спрацьовувати соціальна політика, є його консолідація. Зазначимо, що авторка в цьому аспекті робить достатньо вдалі акценти, пов'язані з системністю соціальних впливів, необхідністю подолання (або не утворення) протиріч у соціальних відносинах у ході формування соціальної політики тощо. Поряд з цим, важливою є констатація, що «консолідація суспільства передбачає не лише його об'єднання, але й усіх його компонентів» (с. 27).

Достатньо вправним виглядає у роботі розгляд різних моделей реалізації соціальної політики в різних типах держав, а також того впливу, який вона здійснює на забезпечення консолідації суспільства (с. 31-37). В цьому аспекті авторка виокремлює соціальну політику держав, які використовують деструктивні методи консолідації суспільства; соціальну політику держав, які використовують конструктивні методи консолідації суспільства; соціальну політику перехідних держав, які зазнають транзитної трансформації в методах консолідації суспільства. В такому ракурсі (а він простежується у всій роботі) важливим є акцентування уваги на диференціації практик в рамках соціальної політики у різних соціальних системах.

Ще одним наскрізним феноменом, що лежить у площині авторської уваги, є феномен прав людини. Увага до нього є важливою, оскільки соціальна

політика певною мірою спрямована на їхнє забезпечення, створення умов для реалізації. Тому автора розглядає їх у історичному контексті, здійснює теоретичний аналіз феномену прав людини, виокремлює юридичний контекст їх розуміння та забезпечення, фіксує наявність трьох основних концептуальних підходів до інтерпретації та конструювання практичних векторів забезпечення прав людини. Окрему увагу в контексті об'єкту дисертаційного дослідження приділено феномену соціальних прав (с.41-48), аналіз яких здійснено у ракурсі нормативно-законодавчого процесу. Закценовано на тому, що соціальна політика має обирати та застосовувати такі методи, які б сприяли забезпеченню соціальних прав людини (наприклад, підрозділ 2.1).

Таким, що заслуговує на увагу, є у роботі вбудовування категоріального апарату соціально-політичної спрямованості в контекст соціологічного ракурсу аналізу. Тут авторка звертається до онтологічного аналізу понять: «рівність», «свобода», «справедливість» (с. 19-22), «соціально-правові відносини» (підрозділи 1.1, 2.1) тощо.

Значущим для досягнення мети роботи є звернення авторки до аналізу суб'єктів забезпечення соціальної політики у сучасному суспільстві. Такий ракурс аналізу пов'язаний, з одного боку, з розглядом соціальної структури, з тенденціями сучасних соціальних процесів, які призводять до диференціації соціальних суб'єктів взагалі та соціальних суб'єктів соціальної політики. Зазначимо, що демонструючи диференціацію соціальних суб'єктів соціальної політики (держава та її органи, громадяни, громадські організації, комерційні організації, партії тощо) авторка обґрунтовує необхідність отримання від них різноманітної інформації, як статистичної, так і соціологічної, яка дозволить формувати/корегувати соціальну політику з урахуванням актуальних тенденцій розвитку суспільства (с. 66).

Особливий акцент роблено на необхідності соціального партнерства у формуванні соціальної держави» (с. 55), впровадження «демократії співучасті»

(с. 56), яка пов'язується зі взаємодією з громадськістю, з отриманням зворотного зв'язку (с. 122-124), формуванням та розвитком громадянського суспільства (с. 95-97). «Саме тому, - зазначає авторка, - в таких умовах зростає значущість отримання соціологічної інформації, а соціологічні методи, зокрема методи вивчення громадської думки, дозволяють розглядати її як обов'язковий елемент соціальних відносин, як інститут громадянського суспільства» (с. 72).

Заслугує на підтримку такий аспект аналізу в роботі, як фактори, що впливають на соціальну політику та застосування в її межах соціологічної методології. Авторка робить висновок, що «для вітчизняного суспільства характерною є залежність від низки політико-правових та економічних чинників, а також від стану суспільної свідомості населення і громадської думки» (с. 130). Можливо цим обумовлюється те, що авторка намагається прослідити зв'язок між соціальними, політичними та економічними процесами у суспільстві та держави. Тому у роботі залучено інформацію щодо економічних показників, для змістовного аналізу обрано політичні програми, а також продемонстровано потенціал отримання соціологічної інформації, яка базується на громадській думці. Взагалі, звернення до потенціалу громадської думки (наприклад, с. 92-94, 96-98) дозволило авторці виокремити позитивні та негативні аспекти її використання у соціальній політиці.

Аналіз тексту роботи дозволяє стверджувати, що відносно показників та інструментів отримання інформації для соціальної політики авторка рухається власною логікою, що дозволяє спочатку продемонструвати їй обмеженість лише статистичних/об'єктивних показників та необхідність їхнього доповнення соціологічними/«суб'єктивними». Власне для цього вона демонструє потенціал експертних опитувань (с. 94, 99-105), аналізу документів (с. 106-108, підрозділ 3.2). І взагалі удосконалює характеристику можливостей використання соціологічних методів у формуванні соціальної політики при отриманні та аналізі емпіричної інформації, зокрема опитувань

громадської думки (для визначення відповідності завдань соціальної політики потребам населення, результативності складових соціальної політики), аналізу документів (для пошуку розбіжностей в наявній інформації щодо результативності здійснення соціальної політики за основними складовими) та експертних опитувань (для визначення пріоритетних напрямків здійснення соціальної політики та факторів впливу на їхню результативність). Але далі у роботі авторка доводить, що «актуальності набуває ... пошук узагальнених показників, які б дозволяли співставляти, порівнювати стан та тенденції в цій царині, обумовлені економічним, політичними чи, наприклад, культурними чинниками» (с. 58-59, с. 131-137).

Важливим з точки зору соціологічного знання є питання, розглянуті в дисертації, щодо управління розвитком соціальної сфери суспільства (розділи 1, 3). Авторка здійснює аналіз феномену соціального управління, його суб'єктів (с. 113-115), стадій (с. 116), показників, перш за все, соціально-економічних (с. 117-121), їх вимір та існуючі протиріччя, що, безумовно, посилює роботу. Обґрунтованим вбачається звернення авторки до питань алгоритмізації діяльності суб'єктів соціальної політики (с. 50), механізмів управління соціальною політикою (с. 116-117), соціальних технологій, як інструменту, який може використовуватися при формуванні та реалізації соціальної політики (с. 77-78).

Висновки дисертації відображають основні здобутки авторки, які підтверджують досягнення мети та виконання завдань дисертаційної роботи.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Достовірність висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації визначається використанням відповідних методів, зокрема: аналіз та синтез, методи узагальнення та порівняння, історичний метод. Достовірність результатів на етапі збору соціологічної інформації забезпечувалась завдяки використанню методів експертного опитування та контент-аналізу; на етапі обробки та аналізу даних

- методів угруповання та класифікації.

Теоретико-методологічні основи дисертації та її емпірична база забезпечують достовірність наукових положень та висновків дисертації, які мають ознаки новизни.

Значущість дослідження для науки і практики, впровадження наукових результатів, напрями їх подальшого використання. Розробки й висновки, що запропоновані в дисертаційному дослідженні, доповнюють знання про використання методології та методів соціологічних досліджень, що дозволяє враховувати та прогнозувати соціальні зміни у суспільстві. Здобутки дисертаційного дослідження можуть сприяти розробці програм і практичних рекомендацій органами державного та муніципального управління в реалізації діяльності у сфері соціальної політики та її покращення.

Запропоновані в роботі положення можуть використовуватися в освітньому процесі у вищій школі під час викладання таких навчальних дисциплін, як «Соціологія управління», «Соціальна політика», «Соціальний аудит» тощо.

Повнота викладу наукових положень, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях здобувача та їх апробація. Результати дослідження викладено в 9 наукових працях, серед яких 5 статей опубліковані у фахових спеціалізованих виданнях України з соціологічних наук, 1 стаття – у науковому зарубіжному виданні, що включено до наукометричних баз, 3 тези доповідей на вітчизняних і міжнародних наукових конференціях.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій і оформлення дисертаційної роботи відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами). Основні положення дисертації та зміст автореферату є ідентичними.

Зауваження та дискусійні положення. Підкреслюючи здобутки дисертантки, наявні у дисертаційній роботі, маємо висловити декілька зауважень.

1. Визначаючи соціологічну методологію як інструмент (чи певну методологічну основу) соціальної політики, авторка не надає чіткого визначення цього поняття. Тому висновки, що зроблено відносно використання соціологічної методології у соціальній політиці, мають певну залежність від інтерпретації цього поняття, що надає неоднозначності окремим висновкам дисертації.

2. Здобувачка використовує у роботі системний підхід до розгляду соціальної політики. Разом з тим, у роботі не сформовано систему показників соціологічного виміру для її моніторингу, через що окреслені у тексті соціологічні показники та цілі соціальної політики не завжди корелюють між собою.

3. Без відповіді залишилось питання: «Чи існують розбіжності при використанні соціологічної методології у соціальній політиці при різних моделях її формування та реалізації?»

4. Авторка розкриває потенціал використання різних методів збору соціологічної інформації для отримання даних для формування та реалізації соціальної політики. Разом з тим, у роботі продемонстровано обмежений спектр їхніх можливостей. Зокрема, для формування, корегування та моніторингу складових соціальної політики потенціал має аналіз документів, який виходить за рамки програм політичних партій та суспільно-політичних діячів. На жаль авторці не вдалося продемонструвати, наскільки універсальними є запропоновані нею методи для різних напрямків у соціальній політиці.

5. Бажано було б продемонструвати потенціал діджітал технологій у отриманні зворотного зв'язку від суб'єктів соціальної політики.

Поряд з цим, представлені вище зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації як завершеного наукового дослідження.

Підсумовуючи вищезазначене, є достатні підстави вважати, що дисертаційна робота Павлеги О.С. відповідає вимогам щодо кандидатських дисертацій, зокрема пп. 9, 11, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, зі змінами внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015; № 1159 від 30.12.2015; № 567 від 27.07.2016; № 943 від 20.11.2019; № 607 від 15.07.2020, а її авторка Павлега Олена Сергіївна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент:

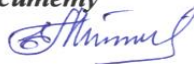
доктор соціологічних наук, професор,

проректор з науково-педагогічної

та навчально-методичної роботи

Харківського гуманітарного університету

«Народна українська академія»

Катерина МИХАЙЛОВА

Підпис Михайло Миколайович

Директор ЦРП Михайло

